

Takó Dalma

A Honvéd Vezérkar Főnökének különbírósága¹

A Honvéd Vezérkar Főnöke különbíróságának felállításához két tényező vezetett el: egyrészt a Vezérkar és a Vezérkar Főnöke pozíciójának erősödése, másrészt az, hogy jogszabályi változtatások révén a Minisztérium felhatalmazást kapott törvénytől eltérő rendelkezések meghozatalára.

Míg a Vezérkar Főnöke a Fővezérség mellett egyfajta tanácsadó szerepet töltött be, a fővezéri pozíció 1920. április 1-jei megszüntetését követően a Vezérkari Főnök a megszüntetett Fővezérség feladatkörét a lehető legnagyobb folytonossággal látta el. Ezáltal a Vezérkari Főnök tisztsége egyre nagyobb jelentőségre tett szert. A pozíció még meghatározóbbá vált azzal, hogy 1940. március 3-án megszüntették a Főparancsnok tisztségét. Innentől a Főparancsnok helyét az Országtanácsban és a Legfelső Honvédelmi Tanácsban a Honvéd Vezérkar Főnöke vette át. Ezen tényezők következtében tehát a vezérkari főnök pozíciója jelentős mértékben erősödött, mely tényező szerepet játszott a Honvéd Vezérkar Főnöke különbíróságának felállításában.

A másik tényező, mely a bíróság létrejöttéhez vezetett, a katonai igazságszolgáltatás szabályainak módosítása volt. E tekintetben egy hosszabb folyamat eredményeként, több lépésen keresztül jöttek létre azok a rendelkezések, melyek lehetőséget teremtettek a különbíróság felállítására. Ezen lépések közül különösen a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes

¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

rendekezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. tc, valamint a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc vonatkozó rendelkezései voltak jelentősek.

1. A Honvéd Vezérkar Főnökének különbírótsága

1.1. A bíróság létrehozása

A Honvéd Vezérkar Főnökének bíróságát 1941 októberében, a 7.650/1941. számú miniszterelnöki rendelettel (a továbbiakban: alapító rendelet) állították fel. A szervezet létrehozására az 1930. évi III., valamint az 1939. évi II. törvényekben nyert felhatalmazás alapján nyílt lehetőség.

Előbbiben az 50. § hatalmazta fel a minisztériumot, hogy a szükséghez képest az alapelvek szem előtt tartásával rendelettel a törvénytől eltérő rendelkezéseket állapíthasson meg az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése érdekében. A minisztérium többek között a rögtönítélő eljárásban halálbüntetés helyett enyhítésképpen alkalmazható büntetési nemeket és tételeket állapíthatott meg, illetve azok végrehajtási módját szabályozhatta.² E rendelkezésre a jogalkotó indokolása szerint azért volt szükség, mert „... háborús viszonyok kaleidoszkópszerű változásai folytán a legjobban átgondolt törvény alkalmazásakor is merülhetnek fel előre nem látható hiányok vagy akadályok, melyeknek gyors megszüntetése fontos katonai érdek.”³

² A katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk, 50. §.

³ Indokolás „A katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről” szóló törvényjavaslatához. In

Utóbbi törvénycikkben pedig a 141. § második bekezdése tartalmazta azt a rendelkezést, amely lehetővé tette az új bíróság felállítását. Eszerint a „... minisztérium kivételes hatalom ideje alatt az alábbi §-okban foglalt felhatalmazások körén túlmenően is megtehet rendelettel minden olyan közigazgatási, magánjogi, eljárási és a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb intézkedést, amely a rendkívüli viszonyok által előidézett helyzetben a honvédelem érdekében elkerülhetetlenül szükséges s evégből a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket állapíthat meg.”⁴ A törvénycikk 160. § második bekezdése pedig ezt tovább erősítette a következő rendelkezéssel: „a minisztérium az eljárás gyorsítása végett a polgári büntető eljárás rendes szabályainak módosításával és kiegészítésével megfelelő jogorvoslatnak és a védelem elvének gyakorlati biztosítása mellett különleges eljárási szabályokat állapíthat meg.”⁵ E megfogalmazás rendkívül széles, „elvieken szinte határtalan jogkört biztosított.”⁶

1.2. A bíróság hatásköre

Az említett felhatalmazások alapján az alapító rendelet az alábbiak szerint határozta meg a bíróság hatáskörét: „Az 1930. évi III. törvénycikk 59. §-ában meghatározott büntett esetben, úgyszintén az ily cselekmény útján elkövetett szigorúbban büntetendő cselekmény miatt a bűnvádi üldözés elrendelésére

Képviselőházi irományok, 1927. XVIII. kötet, 808-822. sz., 822. számú iromány, 448. o.

⁴ A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk, 141. § (2) bekezdés.

⁵ 1939. évi II. törvénycikk, 160.§ (2) bekezdés.

⁶ FARKAS Ádám, KÁDÁR Pál: A különleges jogrendi szabályozás fejlődése és katonai védelmi vonatkozásai, In: FARKAS Ádám, KÁDÁR Pál (szerk.): *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016, 279. o.

illetékes parancsnok jogait kizárólag a m. kir. honvéd vezérkar főnöke gyakorolja.”⁷ Tehát a bíróság „mindössze egyetlen törvényi tényállásban rögzített cselekmény privilegizált elbírálására”⁸ jött létre.

Ez a szabályozás azt jelentette, hogy a bíróságnak kizárólagos hatásköre volt az 1930. évi III. törvénycikk 59. § szakasza szerinti hűtlenség büntettének bűnvádi üldözésére az ún. államvédelmi ügyekben.⁹ Az említett szakasz az alábbiak szerint határozta meg a hűtlenség tényállását: „A hűtlenség büntettét követi el és tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő, aki háború idején: a magyar állam vagy szövetségese fegyveres erejének vagy a velük közösen működő fegyveres erőnek szándékosan hátrányt vagy az ellenségnek szándékosan előnyt okoz; aki ily cselekmény véghezvitelét megkísérli; aki e végből az ellenséggel érintkezésbe bocsátkozik; aki az 1. vagy a 3. pontban meghatározott cselekmény elkövetésére mással szövetkezik, mást reábirni törekszik vagy a Btk. 134. §-ában meghatározott módon eredménytelenül felhív. Életfogytig tartó fegyház a büntetés, ha a tettes a büntettet hivatali vagy szolgálati kötelességének szándékos megszegésével követte el. Ha azonban a büntett következtében a fegyveres erő egy vagy több tagja hadifogságba esett, életét veszttette, súlyos sérülést szenvedett vagy súlyos betegségbe esett, vagy ha a cselekményből nagy

⁷ A m. kir. minisztérium 1941. évi 7.650. M. E. számú rendelete a honvéd büntetőbíráskodásban a hűtlenség büntettének üldözésére vonatkozó egyes jogszabályok módosításáról, MRT., Budapest, 1941, 3350-3351. o., 1. §.

⁸ VARGYAI Gyula: A vezérkari főnök bíróságának ítélkezési gyakorlata a második világháború időszakában, In. *Jogtudományi Közöny*, 1981/5. szám, 365. o.

⁹ KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867-1949. Egy elfelejtett jogterület a jogalkotás tükrében*, Győr, Gondolat Kiadó, 2017, 208. o.

hátrány származott vagy az a hadviselés érdekét nagy fokban veszélyeztette, a büntetés halál.”¹⁰

Az idézett rendelkezésből jól látható, hogy az „még keretszabálynak is alig volt tekinthető, parttalanná tétele így értelmezés kérdése volt csupán.”¹¹ Vagyis a szakasz „gumiszabály jellege”¹² miatt az alá gyakorlatilag bármilyen cselekmény besorolható volt. Ez lehetőséget adott a különbíróságnak arra, hogy a rendszer ellenségének tartott személyek felett ítélkezzen.

A levéltárban fellelhető ítéletek alapján a bíróság elsősorban kommunista mozgalomban vagy szervezkedésben való részvételt tekintett az 59. § alá tartozó cselekménynek. Egy ítéletében a bíróság az alábbiak szerint fogalmazott: „A m. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága, mint ítéldbíróság...vádoltat bűnösnek mondja ki az 1930. évi III. törvénycikk 59. §-ának 4. pontjába ütköző hűtlenség büntetében, ...melyet azáltal követett el, hogy...abból a célból, hogy a magyar és a vele szövetséges német fegyveres erőnek szándékosan hátrányt és az ellenségnek szándékosan előnyt okozzanak, ...az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló muraközi kommunista szervezkedésben... tevékenyen részt vettek.”¹³

Annak ellenére, hogy a bíróság csak az 59. §-ban foglalt hűtlenség esetében járhatott volna el, több ítéletben is hivatkozott arra, hogy a vádlottakat az 1930. évi III. törvény 60.§-a alapján, azaz katonai titok kikémlelése vagy

¹⁰ 1930. évi III. törvénycikk, 59. §.

¹¹ VARGYAI: i. m. 366. o.

¹² KELEMEN: i. m. 209. o.

¹³ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.4. 1-4. lap.

jogosulatlan megszerzése¹⁴ miatt találja bűnösnek.¹⁵ Az egyik ilyen ítéletben ezt olvashatjuk: vádlottak bűnösök „... katonai titok tekintetében elkövetett hűtlenség büntetében, melyet azáltal követtek el, hogy... a Szovjetunió érdekében működő kommunista feletteseiktől kapott utasításoknak megfelelően katonai vonatkozású hírszerzésre vállalkoztak.”¹⁶

Ezekon felül olyan ítélettel is találkozunk, melyben a bíróság az 1930. évi III. törvény 69. §-ára hivatkozva, azaz a hűtlenség feljelentésének elmulasztása miatt nyilvánította a vádlottakat bűnösnek.¹⁷ Az ítélet szerint: a vádlottak bűnösök mert „... amidőn... I. rendű vádlottak... cselekményéről tudomást szereztek, arról a hatóságnak jelentést nem tettek...” Ugyanezen szakasszal kapcsolatban viszont arra is találunk példát, hogy a bíróság megállapította hatáskörének hiányát és az iratokat elbírálás céljából a m. kir. V. hadtest parancsnok ügyészéhez rendelte áttenni.¹⁸

Az ítélezési gyakorlat szempontjából további visszásággként említeném azt, hogy a bíróság több esetben a hűtlenség vétségi alakzatára hivatkozva mondta ki a vádlott bűnösségét. Ez azért érdekes, mert a hűtlenségnek az 1930. évi III. törvénycikk 59. §-a értelmében nem is létezett vétségi alakzata. A hűtlenség vétsége miatt a bíróság fiatalkorú

¹⁴ 1930. évi III. törvénycikk, 60. §.

¹⁵ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.53. 1. lap

¹⁶ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.53. 4. lap.

¹⁷ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.5. 1. lap.

¹⁸ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.142. 68. lap.

személyeket ítelt el, az 1930. évi II. törvénycikk 44. §-ára hivatkozva.¹⁹

A bíróság nem csupán kommunista tevékenységben való részvétel miatt állapította meg a hűtlenség tényállásának megvalósulását, hanem többek között lenvászon adásvétele,²⁰ építési anyag jogellenes elidegenítése,²¹ partizán mozgalom szervezése,²² önálló ukrán állam létrehozásának segítése,²³ katonai vonatkozású hírszerzés,²⁴ valamint felszabadító mozgalomban való részvétel²⁵ miatt is.

Az említettek alapján megállapítható, hogy a bíróság elsősorban a rendszer ellenségeivel való leszámolásra használta fel hatáskörét, továbbá, hogy azt számos esetben túl is lépte. Az eljáró személyek saját belátásuk szerint gyakorlatilag bármilyen cselekmény miatt felelősségre vonhatták a vádlottakat, sőt a bíróság hatáskörébe nem tartozó szakaszok tekintetében is ítéelkezhetek.

¹⁹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.3. 3. lap.

²⁰ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. – H.88. 3. lap.

²¹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. – H.167. 2. lap.

²² HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.178. 208. lap.

²³ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.227. 119. lap.

²⁴ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1943. – H.151. 284. lap.

²⁵ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. – H.2089. 69. lap.

1.3. A bíróság összetételére vonatkozó szabályok és az ítékezés helye

Az alapító rendelet értelmében a bíróság összetételére a 2.750/1941. M. E. rendeletben meghatározott szabályok az irányadók. Ezen rendelet értelmében, ha a vád büntetetre szólt, akkor egy hadbíróból és két katonaaállományú tisztből álló tanácsnak kellett ítélnie. A hadbíró volt a tárgyalásvezető, a két tiszt közül pedig a magasabb rendfokozatú elnököt.²⁶

A rendeletben foglalt szabályok azonban a vizsgált iratok alapján igen ritkán valósultak meg a gyakorlatban. A vitéz Kiss János altábornagy és társai elleni bűnügyben például az eljáró büntetőtanács három tagból állt, mely megfelelt a bíróság összetételére vonatkozó szabályoknak.²⁷ Az ítéletek nagy része azonban arról tanúskodik, hogy a különbíróág legtöbbször egy tárgyalásvezető és egy elnök jelenlétében hozta meg ítéleteit, azaz csak két fő vett részt a döntések meghozatalában.²⁸

A tárgyalásokról a nyilvánosságot teljesen kizárták, ennek következtében a bíróságot semmi sem kényszerítette a rá vonatkozó szabályok betartására. Az egyedüli lehetőség az volt, hogy a védő kifogást emelhetett, ha úgy gondolta, hogy a bíróság nem a szabályok betartásával jár el. E panasz tekintetében azonban ugyanaz a tanács járt el, mint a főtárgyaláson, mely magától értetődően elutasította a kifogást, az alábbiak szerint: „Ezt a kifogást, mint nyilvánvalóan

²⁶ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete a hadrakelt seregbeli bűnvádi eljárás gyorsításáról és egyszerűsítéséről, MRT., Budapest, 1941, 1008-1013. o, 2. §.

²⁷ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. – H.2089. 66. lap.

²⁸ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága iratanyaga alapján.

alaptalant, vissza kellett utasítani.”²⁹ Mindezek alapján a kifogásnak valójában semmi jelentősége nem volt és a bíróságot semmi sem akadályozta meg abban, hogy a szabályok megszegésével járjon el.

Az ítékezés helyét illetően megjegyzendő, hogy az ítéletek nagy része nem Budapesten született meg. A Hadtörténelmi Levéltárban fellelhető iratok alapján 51 ítéletből csupán 14-et hoztak meg Budapesten, a maradék 37-et különböző vidéki településen. Az ítéletek keltezéséből az is kiderül, hogy az adott településeken az ítélezési tevékenység időszakosan zajlott, melyből arra következtethetünk, hogy a Honvéd Vezérkar Főnökének bírósága nem egy helyen fejtette ki ítélezési tevékenységét, hanem ott, ahol helyszíni tárgyalást tartott vagy ahová a hadihelyzet miatt települt. Az ítélezési tevékenység helyszíneit és időpontjait az alább táblázat foglalja össze.³⁰

²⁹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.4. 13. lap.

³⁰ A táblázat csupán azon időszakokat és helyszíneket tartalmazza, melyekre vonatkozóan találtam ítéletet a Hadtörténelmi Levéltár IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága iratai között.

Takó Dalma
A Honvéd Vezérkar Főnökének különbírósága

Időszak	Helyszín	
1941. november - december	Vác	
1942. január	Óbecse	Újvidék
1942. március	Szabadka	
1942. május	Újvidék	
1942. június	Szeged	
1942. július	Munkács	
1942. augusztus - október	Budapest	
1942. október	Szenttamás	
1942. november	Vác	
1942. december	Szeged	Újvidék
1943. január	Csepreg	
1943. március - július	Budapest	
1943. szeptember	Újvidék	
1943. november	Sátoraljaújhely	
1944. február	Székesfehérvár	Újvidék
1944. március, június	Budapest	
1944. július	Topolya	
1944. december	Budapest	
1945. január	Csepreg	

Mindebből megállapíthatjuk, hogy a bíróság „mozgó” ítélkezést folytatott, ott járt el, ahol megítélése szerint felelősségre vonásra volt szükség.

2. A Honvéd Vezérkar Főnöke bíróságának eljárása

2.1. A bíróság eljárására vonatkozó szabályok

A bíróság eljárására nézve az alapító rendelet az alábbiakat tartalmazta: „Az 1. §-ban megjelölt büntett esetében az 1912.

évi XXXIII. törvénycikk XXVII. fejezetének a hadrakelt sereg számára szóló szabályait kell alkalmazni a folyó évi április hó 9-én 2.750/1941. M. E. szám alatt kibocsátott minisztériumi rendelet 2., 3., 5., 6., 7., 8. és 11. §-ában, valamint az alábbiakban foglalt kiegészítésekkel és módosításokkal.”³¹ A bíróság eljárására tehát részint ugyanazokat a szabályokat kellett alkalmazni, amiket a hadrakelt seregek ítélkezésére, részint viszont az alapító rendeletben, illetve a 2750/1941. M.E. rendeletben meghatároztak ehhez képest bizonyos eltérő szabályokat.

Az eljárás főszabály szerint úgy zajlott, hogy minden ügyben kibocsátottak úgynevezett büntető indítványt, amelyet egy hadbíró százados írt alá, és amely az alábbiakat tartalmazta: „Büntető indítványt terjesztek elő...terhelt ellen az 1930. évi III. t.c. 59. §-ának 4. pontjába ütköző hűtlenség büntette miatt...indítványozom a főtárgyalás megtartását...”³² A főtárgyalás előtt az indítványt a terhelttel is közölni kellett. Ez úgy történt, hogy egy formanyomtatványon nyilatkoztatták a terheltet arra nézve, hogy kívánja-e a büntető indítvány kiadását, a vád tárgyában van-e valami előadnivalója, óhajt-e új bizonyítékot előterjeszteni, kíván-e védőt választani vagy azt a bíróságra bízva, illetve, hogy beleegyezik-e a főtárgyalás előkészítésére vonatkozó egy napos határidő lerövidítésébe.³³ Utóbbira a 2.750. M. E. rendelet 6. §-a adott lehetőséget, eszerint ugyanis: „A büntető indítványnak a terhelttel közlése és a főtárgyalás közé legalább egy napi határidőnek kell esnie,

³¹ A m. kir. minisztérium 1941. évi 7.650. M. E. számú rendelete, 2. §.

³² HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.332. 87-91. lap.

³³ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.9. 38. lap, Büntető indítvány közlése elnevezésű formanyomtatvány.

hacsak a terhelt e határidő megrövidítésébe bele nem egyezik.”³⁴ A levéltári iratanyag alapján az esetek nagy részében ezekre a kérdésekre az alábbi válaszok érkeztek: nem kívánja az indítvány kiadását, nincs előadnivalója, nem óhajt új bizonyítékot előterjeszteni, a bíróságra bízva a védő kirendelését és hozzájárul a határidő lerövidítéséhez.³⁵

A közlést követően a tárgyalás előkészítése a honvéd vezérkar főnöke melletti ügyész feladata volt. Ez a honvéd ügyész szerezte be a bizonyítékokat illetve tájékoztatta a tárgyalás időpontjáról a honvéd vezérkar főnökséget és a honvédelmi minisztériumot.³⁶

A tárgyaláson – melyről a korábban említettek szerint kizárták a nyilvánosságot – a vád, illetve a védelem meghallgatása, továbbá a terhelt és a tanúk kihallgatása mellett katonai szakértőt vehettek igénybe annak érdekében, hogy „hütlenség tényállásban foglalt katonai hátrány vagy előny” tényállási elemek megvalósulását igazolják. E szakvélemények főként koncepciók jellegűek voltak.³⁷

A bíróság a tárgyalást követően zárt tanácskozás keretében hozta meg az ítéletét. Erről a tanácskozásról főszabály szerint nem kellett jegyzőkönyvet készíteni, arra csak akkor volt szükség, ha az ítélkező testület tagjai nem értettek egyet a döntést illetően. A 2.750. M. E. rendelet szerint: „Tanácskozási jegyzőkönyvet csak véleményeltérés esetében kell fölvenni.”³⁸ Erre került sor például a Borkanyuk Elek és

³⁴ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, 6. §.

³⁵ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága iratai alapján.

³⁶ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.9. 34. lap, Krsztics Jezdimir és társai elleni bűnügy ügyészi iratai.

³⁷ KELEMEN:: i. m. 210. o.

³⁸ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, 11. §.

társai elleni bűnügyben, melyben a büntetés tekintetében merült fel véleményeltérés a tanács tagjai között.³⁹

A különbíróság ítéletei legtöbb esetben több vádlotról rendelkeztek, mindössze egy-egy példát találhatunk arra nézve, hogy egy ítélet egy személy bűnösségéről és büntetéséről rendelkezik.⁴⁰ A fellelhető iratok között sok az olyan ítélet, mely nagyszámú terheltet tartalmaz. Találkozhatunk olyan esettel, ahol számuk elérte a 98-at⁴¹ vagy akár 116-ot⁴² is.

A bíróság bűnösség megállapítása esetén szabott ki főbüntetésként fegyház-, börtön- és fogházbüntetéseket, továbbá mellékbüntetésként hivatalvesztést, politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését és pénzbüntetéseket is.⁴³ Arra is volt példa, hogy az összes említett büntetést egy ítéletben szabta ki a bíróság különböző vádlottakra.⁴⁴ Több esetben került sor halálbüntetés kiszabására,⁴⁵ illetve ennek ellentétje is előfordult, amikor a vádlottat felmentették.⁴⁶

Az ítélet meghozatalát követően a bíróság több esetben is beszerzett jogi véleményt annak érdekében, hogy az eljárás és

³⁹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.178. 133. lap.

⁴⁰ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.250. 1. lap.

⁴¹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.194. 1. lap.

⁴² HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.254. 1. lap.

⁴³ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága iratai alapján.

⁴⁴ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.247. 103. lap.

⁴⁵ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.47. 4-5. lap.

⁴⁶ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.222. 153. lap.

az ítélet törvényességét igazolják. E jogi véleményeknek érdemi jelentősége nem volt, pusztán azt tartalmazták, hogy az eljárást és az ítéletet törvényesnek, a ténybeli megállapításokat pedig aggálytalannak tartják és az ítélet megerősítését javasolják.⁴⁷ Egyes esetekben ezt még azzal is kiegészítették, hogy a büntetés a figyelembe vett súlyosító és enyhítő körülmények fennforgása mellett helyesen szabott ki.⁴⁸

A bíróság ítéletével szemben nem volt helye jogorvoslatnak, csupán a védő vagy a vádlott terjeszthetett elő panaszt, azonban ezt az ítéletet hozó tanács bírálta el, így gyakorlati jelentősége nem volt. A bíróság ítélete azzal vált jogerőssé, hogy a honvéd vezérkar főnöke záradékkal megerősítette azt, halálbüntetés esetén pedig ő gyakorolhatta a kegyelmi jogot is.⁴⁹ E jog gyakorlására került sor Vajin Atanász esetében is, akinek halálbüntetését Szombathelyi Ferenc vezérezredes életfogytig tartó fegyházra változtatta át.⁵⁰ A kegyelmi jog gyakorlása ezen felül megvalósult a büntetés enyhítése körében is. Andrics Mileva 15 évi fegyházbüntetését például Szombathelyi Ferenc honvéd vezérkar főnök kegyelemből 10 évi fegyházbüntetésre változtatta.⁵¹

⁴⁷ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. – H.679. 24. lap, Jogi vélemény elnevezésű irat.

⁴⁸ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. – H.167. 57. lap.

⁴⁹ Kelemen Roland: i.m. 2017, 208-211. o.

⁵⁰ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.331. 13. lap.

⁵¹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.3. 8. lap.

2.2. A bíróság különjárásai

A 2750/1941. M.E. rendelet 7. §-a alapján lehetőség volt arra is, hogy a vádlottat nyomozó eljárás és büntető indítvány nélkül nyolc napon belül bíróság elé állítsák. Ehhez a rendelkezés az alábbi feltételeket szabta: „Tettenkapás vagy ténybeli beismerés esetében, ha a gyanúsított nem tiszt (hasonlóállású, vagy hadifogoly), és a terhére rótt bűncselekményre a törvényi tíz évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetést állapít meg, a gyanúsított legkésőbbben a tényvázlatnak (főjelentésnek) az illetékes parancsnok bírósághoz való beérkezését követő nyolc napon belül – nyomozó eljárás és írásbeli büntető indítvány mellőzésével – közvetlenül haditörvényszék elé állítható, föltéve, hogy bűnössége a haditörvényszék elé állításától számított nyolc nap alatt bebizonyíthatónak ígérkezik. Ez irányban való határozásra az illetékes parancsnokhoz beosztott rangban legidősebb hadbíró van hivatva”⁵² Az alapító rendelet kiszélesítette ezen szakasz alkalmazását, amikor kimondta, hogy: „A 2.750/1941. M. E. számú rendelet 7. §-ában foglalt rendelkezéseket arra alkalmas esetben tettenkapás vagy ténybeli elismerés esetén kívül is, továbbá az ott megjelölt büntetési tételre és a gyanúsított ellen esetleg már folyamatban lévő más bűnvádi eljárásra való tekintet nélkül kell alkalmazni.”⁵³

Ezen különjárás esetén is a vádlónak kellett gondoskodnia a bizonyítékok beszerzéséről, a sértett, a tanúk, illetve a szakértők idézéséről, szükséges esetben elővezetésükről is. A főtárgyalás ekkor nem a büntető indítvány felolvasásával kezdődött, hanem azzal hogy a vádló előadta a gyanúsított ellen fennforgó tényeket. Az eljárás

⁵² A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, 7. §.

⁵³ A m. kir. minisztérium 1941. évi 7.650. M. E. számú rendelete, 2. §.

maximális tartama nyolc nap lehetett, s ezt a határidőt attól a naptól kellett számítani, amikor a gyanúsítottat bíróság elé állították. Ha ez a határidő nem volt tartható, a bíróság végzéssel kimondhatta, hogy a különleges eljárás folytatásának nincs helye. Ezzel az ügy a feljelentés szakába került vissza. A különjárás lefolytatásának nem képezte akadályát az, ha tíz évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés kiszabása mutatkozott szükségesnek. Azonban nem volt helye az eljárásnak, ha a gyanúsított ellen az idézett szakasz alá nem eső más bűnvádi eljárás volt folyamatban.⁵⁴

A különjárás alkalmazása tehát teljes egészében a bíróság belátásra volt bízva. Amennyiben az ügy ítélte meg, hogy az ügy alkalmas arra, hogy a vádlott nyomozó eljárás és büntető indítvány nélkül bíróság elé kerüljön, abban az esetben gyakorlatilag szigorúbb feltételek nélkül alkalmazhatta az idézett szakaszt.

A rendelet 11. §-a értelmében lehetőség volt arra is, hogy főtárgyalási jegyzőkönyv mellőzésével és az ítélet egyszerűsítésével folytassák le az eljárást. Ez a rendelkezés így szól: „Ha a vádlott nem tiszt, hadifogoly tiszt (hasonlóállású) és a rendes eljárás során a főtárgyaláson ténybeli beismerésben van, beismerését a főtárgyalás egyéb adatai is megerősítik és a haditörvényszék öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztés büntetést állapított meg, a fő tárgyalásról nem kell jegyzőkönyvet készíteni, az ítélet indokolásának pedig csupán azt kell tartalmaznia, hogy a vádlott beismerő vallomást tett, valamint a fő tárgyalásnak azokat az egyéb adatait, amelyek beismerését megerősítették.”⁵⁵ Az alapító rendelet ennek a szakasznak az alkalmazását is kiszélesítette, kimondta ugyanis,

⁵⁴ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, 7. §.

⁵⁵ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, 11. §.

hogy „A 11. §-t a kiszabott büntetés mértékére való tekintet nélkül kell alkalmazni.”⁵⁶

A levéltári iratok alapján a bíróság több alkalommal e szabály szerint folytatta le az eljárást. A bíróság hivatalos feljegyzést is készített erről, melyben a következők szerepeltek: „Mint hogy vádlottak a fő tárgyaláson valamennyien teljes beismerő vallomást tettek, a fő tárgyalási jegyzőkönyv szerkesztését és az ítélet bővebb indokolását a 2.750. M. E. sz. rendelet, illetve az azt kiegészítő és módosító 7.650/eln. 13-1941. H. M. számú körrendelet alapján mellőztem.”⁵⁷

2.3. A bíróságra vonatkozó szabályok változása

A bíróság tevékenysége jó ideig az 1941-es szabályozáson alapult, lényegi módosításra egészen 1944-ig nem került sor. 1942-ben megjelent ugyan egy rendelet, de ez csupán az ítélet írásba foglalásának és kihirdetésének szabályait módosította. Eszerint az ítéletet rövid indokolással együtt azonnal írásba kellett foglalni és meghozatala után rögtön ki kellett hirdetni. Ha az ítélet halálbüntetésre szólt, akkor a kihirdetés előtt a bíróságnak zárt ülés keretében rövid, indokolt véleményt kellett nyilvánítania arra nézve, hogy a halálraíteltet kegyelemre méltónak tartja-e, és ha igen, akkor milyen büntetés megállapítását javasolja. Az ítéletet ezt követően kellett nyomban kihirdetni.

A jogerőre emelkedéshez a honvéd vezérkar főnökének megerősítésére volt szükség, ennek érdekében az ítéletet az írásba foglalás, illetve a kegyelmezéssel kapcsolatos vélemény megszületését követően haladéktalanul a honvéd vezérkar főnökéhez kellett terjeszteni. Ő a vélemény

⁵⁶ A m. kir. minisztérium 1941. évi 7.650. M. E. számú rendelete, 2. §.

⁵⁷ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.164. 7. lap.

figyelembevételével határozott a kegyelem kérdéséről.⁵⁸ Ilyen kegyelemi tanácskozást tartott az eljáró testület a vitéz Kiss János altbgy és társai elleni bűnügyben, melyben az elnök két vádlottat ajánlott kegyelemre.⁵⁹

3. A Honvéd Vezérkar Főnökének különbírótsága a német megszállás és a Nyilas uralom alatt, valamint a bíróság megszüntetése

3.1. Változások 1944-ben

1944-ben, Magyarország német megszállása után megalakult a Sztójay-kormány, mely a hatalom átvételét követően megkezdte a katonai igazságszolgáltatás átalakítását. 1944. március 29-én elrendelték, hogy „... a hátszágban állomásozó mozgósított seregtesteknél – még ha nem is tartoznak a hadrakelt seregekhez – a honvéd katonai bűnvádi perrendtartásról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikknek a hadrakelt seregeknél követendő bűnvádi eljárására vonatkozó szabályait kell alkalmazni.”⁶⁰ Ugyanezen a napon jelent meg a m. kir. minisztérium 1944. évi 1.420. M. E. számú rendelete. A rendelet a hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárás szabályairól és a háború idejére szóló egyéb büntetőjogi

⁵⁸ A m. kir. minisztérium 1942. évi 6.510. M. E. számú rendelete, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. 445. és 476. §-a egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről, MRT, Budapest, 1942, 3762-3763. o, 2-3. §.

⁵⁹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. – H.2089. 76. lap.

⁶⁰ A m. kir. minisztérium 1944. évi 1.410. M.E. számú rendelete, a 4.850/1941. M. E. számú rendeletnek a hadrakelt sereg számára szóló eljárási szabályok alkalmazására vonatkozó rendelkezése módosításáról, MRT, Budapest, 1944, 363.o, 1. §.

rendeletekről szolt. Ennek keretében szabályozta többek között a hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárás szabályait, valamint a honvéd büntetőbíráskodás szervezetét. Ez utóbbi keretében került sor a hadrakelt seregek mellett működő bíróságok elnevezésének megváltoztatására, ezeket innentől tábori ítélőbíróságoknak hívták.

A bíróság összetétele úgy változott, hogy egyesbíró járt el vétség, kihágás vagy öt évnél nem súlyosabban büntetendő cselekmény esetén, minden más esetben háromtagú haditörvényszék ítélkezett. A nyomozás és büntető indítvány nélküli rövidített különeljárást immár nyolc nap helyett tizennégy napon belül kellett befejezni. A tárgyalás főszabály szerint zárt volt, de az illetékes parancsnok a körülmények alapján elrendelhetette a nyilvánosságot.

Jelentős módosítás volt, hogy a kormány szükség esetén a hadrakelt seregekre vonatkozó eljárási szabályokat immár nem csak a klasszikus esetekben és területeken rendelhetette el, hanem meghatározott büncselekményekre és meghatározott földrajzi területekre is. A rendeletben meghatározott bizonyos szabályokat – idetartoztak a fegyelmi eljárásokra, az ítélőbíróságra, az egyesbíróra, a haditörvényszékekre, a rövidített eljárásokra vonatkozó szabályok – pedig innentől a békebeli eljárásokra is alkalmazni kellett, továbbá ezen eljárások esetében is főszabály lett a tárgyalások zártsága. A rendelet értelmében az ügyek egyesítését, elkülönítését és áttételét a hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárás esetében a honvéd vezérkar főnöke rendelhetette el, rögtönítelő eljárás során kimondott halálbüntetés végrehajtásáról pedig a legfőbb parancsnokhoz, illetőleg a honvéd vezérkar főnökéhez jelentést kellett tenni.⁶¹

⁶¹ A m. kir. minisztérium 1944. évi 1.420. M. E. számú rendelete, a hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárás szabályairól es a háború

A nyilas hatalomátvételt követően további változások következtek, melyek a Honvéd Vezérkar Főnökének Bíróságát is érintették. A Szálasi-kormány első lépésként elrendelte a rögtönbíráskodás kiterjesztését a honvéd büntetőbíráskodás egész területére.⁶² A Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága ekkor két bíróságra vált szét. A tényleges honvédek ügyében továbbra is a honvéd vezérkar főnöke járt el, azonban bíróságának neve „m. kir. Vezérkar Főnökének bírósága III.” lett, amely később „m. kir. Honvéd Főparancsnokság Bírósága” névre változott. Polgári egyének ügyében Syposs János tábornok gyakorolta az illetékes parancsnoki jogkört, ezen bíróság elnevezése a „Nemzet totális mozgósításával és harcba állításával megbízott magyar királyi tárca nélküli miniszter mellé beosztott tábornok bírósága” volt.⁶³ 1944-től hűtlenségi ügyekben már a terhelt távollétében is lehetett tárgyalni és ítéletet hozni, azonban csak bűnösséget lehetett megállapítani. Ha a terhelt külföldön tartózkodott, akkor védőt rendeltek ki számára, ha pedig időközben előkerült, akkor új eljárást kellett lefolytatni.⁶⁴

idejére szóló egyéb büntetőjogi rendelkezésekről, MRT., Budapest, 1944, 363-391. o.

⁶² A rögtönbíráskodás újabb kiterjesztéséről és kihirdetésének elrendeléséről szóló 4.100/1944. M. E. számú minisztériumi rendelet közzététele és végrehajtása, In. *Honvédségi Rendeletek*, 1944/54. szám, 701-702. o.

⁶³ BONHARDT Attila: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok, In. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2007/1. szám, 212. o.

⁶⁴ A m. kir. minisztérium 6.150/1944. M. E. számú rendelete, a honvéd büntetőbíráskodás egyes eljárási szabályainak módosítása, In. *Belügyi Közlöny*, 1944/51. szám, 1716. o, 1. §.

3.2. A bíróság megszüntetése

1945. június 21-én megjelent az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 3.230. M. E. számú rendelete a hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárás szabályairól szóló 1.420/1944. M. E. számú rendelet módosításáról. Ez kimondta, hogy „Azokban az ügyekben, amelyekben az illetékes parancsnok jogköre a honvéd vezérkar főnökét illeti meg, ítéldbírósként nem a honvéd vezérkar főnökéről megjelölendő bíróság, hanem a budapesti 1. honvéd kerületi parancsnokság bírósága jár el; a nyomozásvezető és a vádló tennivalóit pedig a honvéd vezérkar főnökének ügyésze látja el. Ez nem érinti a honvéd vezérkar főnökének, mint illetékes parancsnoknak jogkörét.”⁶⁵

1945. augusztus 16-án pedig az 1945. évi 7.290. M. E. számú rendelet határozott a haditörvényszékek felállításáról. Eszerint „a honvéd büntetőbíráskodásban – mind a rendes, mind a rögtönítélő eljárás során – ítéldbírósként három tagú haditörvényszék jár el, amely egy hadbíróból, mint tárgyalásvezetőből és két katonaaállományú ülnökből alakul.”⁶⁶

Ezzel a Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága befejezte tevékenységét, s ezzel egy példa nélküli intézmény szűnt meg. A bíróság egyedülálló jellege egyrészt abból fakadt, hogy tevékenységei között az ítéلkezésre, a vádemelésre és bizonyos fokig a nyomozásra jellemző aktusok is szerepeltek. Másrészt az 59. § parttalansága egymásnak ellenmondó olyan ítéletek sokaságát eredményezte, amelyre korábban még nem volt példa.⁶⁷ Mindez annak is köszönhető volt, hogy a honvéd vezérkar főnöke közvetlenül az államfő parancsai alatt állt, a

⁶⁵ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 3.230. M. E. számú rendelete a hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárás szabályairól szóló 1.420/1944. M. E. sz. rendelet módosításáról, MRT, Budapest, 1945, 169. o, 1-2. §.

⁶⁶ Uo. 1. §.

⁶⁷ VARGYAI: i. m. 365-366. o.

honvédelmi miniszternek csupán tárgyi tekintetben volt alárendelve. Ezen csekély mértékű személyi függés, illetve az említett szakasz szabad értelmezési lehetősége miatt a jogalkalmazók politikailag megalapozott ítéleteket hozhattak, akár az eljárási szabályok megsértése árán is.⁶⁸

Összegzés

A Tanácsköztársaságot követő időszak meghatározó célkitűzését a proletárdiktatúra rendszerével való leszámolás képezte. E leszámolás keretében került sor az eljárások semmisnek nyilvánítására, a politikailag megbízhatatlan személyek eltávolítására, a katonai vezetés átszervezésére és a katonai igazságszolgáltatás rendszerének újraszabályozására is. Ezek a változtatások egy új rendszer kialakítását eredményezték, melyet a történelem Horthy-rendszerként ismer. A Horthy Miklós névvel azonosított korszakban meghatározó szerepe volt a fegyveres erőknek, leginkább a Nemzeti Hadseregnek. A hadsereg ilyen jelentős szerepe miatt magától értetődik, hogy a katonai vezetés is meghatározó erővel bírt ezen időszakban. A vezetésen belül is kiemelkedő volt a honvéd vezérkar és a honvéd vezérkar főnökének pozíciója, mely tisztség a fővezérség megszüntetését követően folytatólagosan látta el annak feladatait.

A honvéd vezérkar és főnöke pozíciójának jelentőségét mutatja a katonai igazságszolgáltatás területén betöltött szerepe is. A honvéd vezérkar főnöke külön ítélkezési fórumának felállítása a Tanácsköztársaság szabályainak helyébe lépő új szabályozás keretében vált lehetővé. Az 1930. évi III. törvénycikk 50. §-ában, illetve az 1939. évi II. törvénycikk

⁶⁸ KELEMEN: i. m. 209. o.

141. és 160. §-ában megfogalmazott felhatalmazások révén egy olyan szerv létrehozására nyílt lehetőség, mely törvénytől eltérő szabályok között, külön rendelkezések szerint működhetett. Ezen eltérő szabályokat meghatározó rendeletek azonban több ponton homályosan és pontatlanul fogalmaztak. Ezen „gumijellegű” szabályozás pedig lehetőséget teremtett arra, hogy a bíróság kijátssza azt.

A hűtlenségi tényállás még keretdiszpozíciónak is alig tekinthető megfogalmazása miatt a bíróság gyakorlatilag bármely cselekményt hűtlenségnek minősíthetett, ezt követően pedig szabadon felelősségre vonhatta az ilyen cselekményeket elkövető személyeket. Bár a bíróság csupán az 1930. évi III. törvénycikk 59. §-a szerinti hűtlenség esetén ítélezhetett volna, sok esetben az említett törvény más szakaszainak megsértése esetén is eljárta. Ez azonban következtlenül zajlott, ugyanis más esetekben ugyanazon szakaszra vonatkozóan a szerv megállapította hatáskörének hiányát és az eljárásra jogosult szervhez tette át az érintett ügyeket.

A különbíróság az eljárási szabályok tekintetében is ellentmondásosan járt el, ugyanis egyes esetekben igyekezett azokat betartani, máskor pedig figyelmen kívül hagyta a rá vonatkozó szabályokat. Az ítélező testület összetételére vonatkozó szabályok is hol megvalósulni látszottak, hol pedig teljesen mellőzésre kerültek.

Az eljárások során a legtöbb esetben mellőzték a nyomozás lefolytatását, a vádlottaktól igyekeztek beismerő vallomást beszerezni, s ezt követően az ítéletekben számos esetben tömeges elítélésekre került sor. Az anomáliák megvalósulását az is elősegítette, hogy a tárgyalások zártak voltak, így a nyilvánosság gyakorlatilag semmiféle ellenőrzést nem gyakorolhatott az eljárás felett. Ezeket a hiányosságokat súlyosbította, hogy az eljárás törvényességére vonatkozó

vélemény és az eljárás során igénybe vett szakértő véleménye is koncepció-s jellegű volt, azoknak gyakorlati jelentősége nem volt. Az említetteket ráadásul az is tetézte, hogy az ítéletek ellen nem volt helye jogorvoslatnak, a védő és a vádlott által beterjeszhető panasz csupán elvben létezett, azt a főtárgyaláson eljáró tanács nyilvánvalóan elutasította, ezáltal gyakorlati jelentőséggel ez a kifogás sem bírt.

A bíróság főként kommunista szervezkedés miatt ítélte el a vádlottakat, de a rendszer vélt vagy valós ellenségeit a hűtlenségi tényállás pontatlan megfogalmazása miatt bármilyen cselekmény elkövetése miatt eltávolíthatta. Mindezek alapján úgy gondolom, helytálló Vargyai Gyula azon megállapítása, mely szerint:

„A vezérkari főnök ítélkező fóruma politikai bíróság volt, amely politikai értelemben nem vádlottak, hanem ellenfelek, vagy ilyennek tekinthetők felett ítélkezett, s zömében nem azok megbüntetésére, hanem megsemmisítésére törekedett.”⁶⁹

⁶⁹ VARGYAI: i. m. 373. o.